

СРПСКИ
МОЛИТВЕНИК

СПОМЕНИЦА
МИЛАНУ РЕШЕТАРУ

СРПСКИ МОЛИТВЕНИК. СПОМЕНИЦА МИЛАНУ РЕШЕТАРУ
1512–1942–2012

ACADEMIA SCIENTIARVM ET ARTIVM SERBICA

SECTIO LINGVISTICA AC LITTERARIA

FVN DATIO „GEORGIVS ZEČEVIĆ“ AD CYRILLICI ABECEDARII VSVM
TVENDVM AVGENDVMQVE

EVCHOLOGION SERBICVM
MEMORIAE MILAN REŠETAR
1512–1942–2012

Acceptum in Sectionis linguisticae ac litterariae conventu x,
qui habebatur die xxvii mensis Decembris, anno mxxvi,
auctoribus Predrag Piper et Jasmina Grković-Major,
illis Academiae sodalibus

Ediderunt

JASMINA GRKOVIĆ-MAJOR

VIKTOR SAVIĆ

BELGRADI

MMXVI

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

ФОНД „ЂОРЂЕ ЗЕЧЕВИЋ“ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ И ЗАШТИТУ
ЂИРИЛИЧКОГ ПИСМА

СРПСКИ МОЛИТВЕНИК
СПОМЕНИЦА МИЛАНУ РЕШЕТАРУ
1512–1942–2012

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности,
од 27. децембра 2016. године, на основу реферата академика
Предрага Пипера и академика Јасмине Грковић-Мејџор

Уредници
ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР
ВИКТОР САВИЋ

БЕОГРАД
2016

McMurray

Милан Решетар (Фото: САНУ–Ф 270)

МИЛАН РЕШЕТАР

ОД СРПСКЕ АТИНЕ ДО ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ПРОВИНЦИЈЕ: КУЛТУРНЕ ПРИЛИКЕ У ДУБРОВНИКУ РЕШЕТАРОВОГ ВРЕМЕНА (1860–1942)

Половином XIX века, Дубровник се, деценијама по паду Републике, суочавао са реалношћу – постајао је део велике царевине, а привремене привилегије које су Хазбурговци уделили дубровачкој властели,¹ укидане су и увођене су конкретне мере. Наиме, у периоду владања Фердинанда II (1835–1848), Беч је и коначно, преко пореза на приватне поседе и куће, као и на црквена добра, уз развијенију бирократију, са јачањем централизације, у Дубровнику завео своју потпуну власт. Нови намети су убрзали пропаст властеоских породица, чији су последњи потомци, и поред тога, остајали доследни у намери да обавезом на неженство, као и неулагањем у своје послове и имовину, искажу свој протест према властодршцима, али и неумитно иду путем ка сопственом затирању.

Дубровник је, међутим, као невољни део монархије, учествовао и у њеним револуционарним догађањима 1848. године. У самом граду, на европска дешавања реаговало се спорадично, али су касније извојеване повољније прилике за друштвени и културни рад прихваћене и коришћене. Наиме, Дубровчани, и они у граду али и они школовани по европским центрима, одговорили су на могућност заснивања листова и часописа, и тиме започели своје представљање у новим, али, ипак, посебним, дубровачким условима.

У културном смислу, пак, у самом Дубровнику, то доба је било и доба заклапања страница вишевековне старе дубровачке културе, а најпре књижевности, која је и у том веку имала окаснеле, али сасвим посебне и карактеристичне, латинске класицистичке песнике, који су са својим стиховима до тада опстајали, најпре као врста копрене пред новим временима. Међутим, стасао је круг дубровачких младих ерудита који су се, у промењеним условима, оглашавали и исказивали и у својој посебности, мада условљени друштвено-политичким миљеом.

Павле Поповић је описно овај круг песника, али и политичких и друштвено ангажованих интелектуалаца свога доба, назвао „први[м] значајни[м] покрет[ом] откако је Аустрија завладала“² а у њега су бројана најзначајнија имена половине века: Матија Бан, Антун Казали, Мато Водопић,

Иван Аугуст Казначић, Перо Франасовић, Нико Велики Пуцић и Медо Пуцић.³ Њихов рад је обележио другу половину XIX века и значајно је утицао на младе Дубровчане који су се формирали у том периоду.

Матија Бан (1818–1903), у свом времену прецењени, а данас готово заборављени драмски писац, од 1844. године трајно се настанио у Београду, везујући свој врло активни друштвени али и политички рад за српску средину. Бан се, наиме, често, посебно половином века, налазио у оквиру мисија које су биле саставни део акција српске владе за шире, балканско деловање према Турској, али и Аустрији. У Дубровнику је он започињао и спроводио значајне акције, а неки од кључних културно-националних потеза тога доба у Србији били иницирани Бановим идејама.⁴ И поред тога, Бан је, у овој средини, што није била реткост за његове сународнике, био недовољно цењен, а његово ангажовање недовољно је оцењивано.

Медо Пуцић (1821–1882) школовао се у Венецији, Падови и Бечу, и европски градови су, али и Русија, били његово често одредиште, мада је највећи део живота провео у Дубровнику, сем периода 1868–1874. године када је у Београду био учитељ тадашњем кнезу, а потоњем српском краљу, Милану Обреновићу.⁵ Пуцић је у Дубровнику сматран централном фигуром друштвеног и културног живота, док је његово литерарно дело изузетно високо цењено. Он је, поред литерарних дела, међу којима се истичу еп *Карађурђевка*⁶

¹ Посебан став према Дубровчанима, најсликовитије је исказан у обраћању цара Франца I приликом сусрета са дубровачким патрицијима 1818. године у Дубровнику: „Господо, ви сте мудри; ваша деца ће ме слушати“ (Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike 1800–1880*, Zagreb 1941, 76).

² Павле Поповић, *Матија Бан и његов књижевни рад у Дубровнику*, Дубровачке студије, Сабрана дела П. Поповића, IV, Београд 2000, 434.

³ Slavica Stojan, *Mato Vodopić i dubrovački književni krug sredinom 19. stoljeća*, Dubrovnik IV (1993), 5, 221.

⁴ Ирена Арсић, *Матија Бан и његово оснивање Друштва св. Саве*, Браство IX (2005), 61–72.

⁵ Frano Marković, *Knez Medo Pucić*, Rad JAZU 67 (1883), 200.

⁶ Ирена Арсић, О „Карађурђевки“ *Мега Пуцића*, Утемељивање нове српске државности. Зборник радова са научног скупа, Велика Плана 1999, 141–151.

и песничка приповест *Цвијета*, аутор и бројних публицистичких текстова објављених у италијанским и далматинским часописима, као што је и преводио, приређивао издања старе дубровачке књижевности, али и објављивао српске ћириличке архивске споменике.⁷

Нико Велики Пуцић (1820–1883) у Дубровнику је, такође, уживао изузетан углед, као изванредан познавалац филозофије, теологије, класичне књижевности, чиме је значајно утицао посебно на млађе савременике. Међутим, он није, за разлику од млађег брата, Меда, оставио за собом писано дело, него је, како је примећено, „сам у себи носио, и сам закопао знање“.⁸ Нико Пуцић је, пак, узимао активног учешћа у политичком животу, пролазећи пут којим су Дубровчани своје ставове у погледу будућности свога града усаглашавали савременим приликама.

Изузетни познавалац бројних страних и старих језика, грчког, латинског, немачког, енглеског, француског, италијанског, са којих је и преводио, Антун Казали (1815–1894), по завршеном школовању, служио је као жупник по дубровачкој околини, и врло активно писао, какао прилоге у дубровачкој и далматинској периодици, тако и посебна издања, док му је најзначајније дело, еп *Босо*, остао у рукопису.

Овом кругу је припадао и Иван Аугуст Казначић (1817–1883), син адвоката и писца Антуна Казначића, који се, после студија у Задру, Бечу и Падови, и искуства као уредник „Зоре далматинске“, враћа половином века у Дубровник. У Дубровнику је радио као лекар, писао, преводио и изучавао дубровачку прошлост, и активно, мада не увек јавно, учествовао у заснивању часописа, оснивању удружења и друштава, и уопште у друштвеном животу Града.

Католички свештеник, Петар Франасовић (1819–1883) служио је по дубровачком крају и на Корчули, писао је новеле и историјске текстове и бавио се сакупљањем народне баштине. Своје радове објављивао је у алманаху „Дубровник“ и у далматинској периодици, а посебно у часопису „Словинац“. Залагао се за употребу народног језика.

Своје место је у овој групи младих дубровачких интелектуалаца имао и Мато Водопић (1816–1893), будући дубровачки бискуп, аутор проза из народног живота Конавала и Груза, *Марија Конавока* и *Тужна Јеле*.

Треба, такође, напоменути да је у то доба у Дубровнику живео и радио, а и уређивао тада једини часопис који је у Далмацији излазио на народном језику, „Српско-далматински магазин“, дубровачки парох, писац и историчар,

Ђорђе Николајевић (1807–1896). Посебно због тога што се његовом раду у Дубровнику данас, у савременој хрватској историографији, даје веома истакнуто место, као предводничком у многим областима којима се он бавио.

Повољне прилике које су уследиле након револуционарних година, посебно после мартовског патента цара Фердинанда 1848. године, условиле су да се у Дубровнику заснивају, мада кратковечни, недељници на италијанском језику, најпре „*Rimembranze della settimana*“, а затим и „*L'avvenire foglio settimanale economico-politico letterario e commerciale*“, чији је покретач и уредник био Иван Аугуст Казначић. Ови недељници су се бавили економским, образовним и политичким питањима, али са литерарним прилозима на народном језику. То је била тек најава за часопис „Дубровник цвет народног књижевства“, који 1849. године покрећу Медо Пуцић, Матија Бан и Иван Аугуст Казначић, са јасним јужнословенским политичким визијама и са конкретним циљем да се штампањем сачувају књижевна остварења старих Дубровчана, али и да се омогући да се својим радовима огласи и млада генерација дубровачких писаца. То све са настојањем да се означи ново доба, доба „славјанско-књижевног“ препорода, чије је средиште, сматрали су оснивачи, Дубровник.

Политичке промене у царевини, међутим, врло брзо су оспориле донете повластице и смањиле могућности и за културни рад, све до укидања Баховог апсолутизма, шездесетих година века. Тако је почетком 1863. године основана у Дубровнику народна читаоница као својеврсна културно-политичка установа, која би служила и за пропагирање политичких циљева народног покрета. Оснивачи су били браћа Нико и Медо Пуцић, Перо Чингрија, Ловро Кукуљица, Стијепо Скурла, Перо Будмани, Мариница Ђорђић и Рафо Пуцић. „Народна штионица Дубровачка“ је штампала „Дубровник забавник“, тада једини књижевни годишњак на народном језику у Далмацији. Многи Дубровчани, који су послом боравили ван града, објављивали су на његовим страницама своје радове, међу њима и Валтазар Богишић, Никша Гради, Матија Бан.

⁷ *Споменици српски од 1395. до 1423. то ест Писма писана од Републике Дубровачке: Краљевима, десјоитима, войводама и кнезовима Српским, Босанским и Приморским*, књ. 1, преписао с Дубровачке архиве кнез Медо Пуцић, У Београду, Књигопечатња Княжества српског, 1858; *Споменици српски*, књ. 2, преписао с Дубровачке архиве кнез Медо Пуцић, У Београду, Друштво Српске Словесности, 1862.

⁸ Павле Поповић, *Матија Бан*, 436.

Раслојавање у Народној странци (1879), међутим, изазвано позитивном реакцијом хрватских првака на окупацију Босне и Херцеговине, довело је до настојања српске политичке и културне интелигенције да се окрене самосталном политичком организовању. У Дубровнику се реаговало на свој начин, уз активирање друштвено-културног покрета словинства као својеврсног измиритеља двеју национално дефинисаних струја, инсистирајући на томе да буде спона између два народа.

Најизразитије дејство „словинаца“ исказивано је кроз њихово гласило, часопис „Словинац“ (1878–1884), чији су оснивачи били Медо Пуцић, Перо Будмани, Антун Казали, Иван Аугуст Казначић, а уредник Луко Зоре (1846–1904).⁹ Врло агилни уредник Зоре је успео да ангажује као сараднике у часопису и Дубровчане који су боравили ван града, док су њихови литерарни прилози, као и критички и научни, били надахнути словинством и усмерени ка његовом пропагирању, чиме се значајно утицало на ширење политичког словинског програма.

Мада је круг око „Словинца“, а најпре Л. Зоре као уредник, настојао да одржи толерантан став при нападима из круга око листа „Католичка Далмација“, српско-хрватски односи су се све више заоштравали. То се одражавало и на рад једне од најугледнијих установа у Дубровнику друге половине деветнаестог века, Дубровачке гимназије. Дубровачка гимназија је, наиме, својим значајем, превазилазила уобичајену просветно-образовну функцију, конкретно креирајући друштвено-политичко, као и културно стање у граду. То је резултат рада њених професора, тадашњих најугледнијих интелектуалаца, међу којима су били угледни филолог Перо Будмани (1835–1914), затим слависта Луко Зоре, плодни сатиричар, а активни и цењени друштвени и културни радник Јозо Бунјић (1837–1885), писац и приређивач више теолошких издања, као и књиге *Моћник Стиолне цркве дубровачке* Стијепо Скурла (1832–1877), као и историчар и публициста Антоније Вучетић (1845–1931). Као професори у Гимназији повремено су предавали и лекар Иво Аугуст Казначић, археолог Франо Булић, али и Мато Зглав, Јосип Кобензел, Стијепо Кастрепели, Балдо Косић, Вице Палунко, Вицко Пасарић.

О значају Дубровачке гимназије у историографији постоје два мишљења. По једном, Дубровачка гимназија је била само средиште покрета Срба католика, док се по другом, деловање дубровачких професора доводи у везу са покретом Срба католика али само у смислу популаризације међу омладином, због врло утицајних професора

– присталица словинске, односно касније југословенске мисли.¹⁰

Наиме, већ половином века, али сасвим декласирано седамдесетих-осамдесетих година, у политичком, јавном, али најизраженије у културном животу Дубровника, из прокламованог, али већ превазиђеног у политичком и културном смислу, словинства, издваја се глас Срба католика.¹¹ У српској историографији је током времена, од стране уважених филолога и историчара, формирана листа интелектуалаца међу дубровачким Србима католицима. Међутим, нови, потпунији попис Срба католика саставио је Никола Тоља. Он је, најпре, усвојио одређене критеријуме: Срби католици су личности које су предводиле покрет, односно они који су се лично или колективно тако изјашњавали; затим су то они који су својим именом потписивали колективне поруке подршке – честитања, која су публикована, као и они који су се на исти начин одређивали у јавним прогласима. Тоља је потврду да је одређена личност припадник овог круга налазио и у честим полемикама, неретко на националне теме, у „Дубровнику“ и „Црвеној Хрватској“, где су се актери и национално-конфесионално одређивали, или, пак, нису негативно реаговали када би их неко други на тај начин квалификовао. И, коначно, Срби католици су чланови бројних тадашњих српских удружења.¹²

Тоља начелно тврди да је дубровачка интелигенција од средине XIX до првих деценија XX века себе претежно сматрала Србима католицима. По социјалној структури, Тоља дубровачку интелигенцију из круга Срба католика дели на ону која је пореклом племићка, затим на грађанску интелигенцију, световног и духовног усмерења, односно свештенство, као и на средњошколску и студентску младеж.¹³

⁹ Луко Зоре је после дипломирања на класичним наукама и на славистици у Бечу, предавао латински, грчки и српскохрватски језик по далматинским градовима, па затим и у Дубровачкој гимназији. Бавио се књижевним радом, али и језичким истраживањима, а његов спев *Објављење* био је мета напада клерикалаца у Дубровнику. Зоре се активно бавио и политиком, а каријеру је завршио на двору књаза Николе на Цетињу. Претпоставља се да је он аутор публикације *Dubrovčani su Srbi!*, Srpska Dubrovačka Biblioteka, 3, Dubrovnik, Izdanje i naklada Srpske Dubrovačke Štamparije, 1903.

¹⁰ Петар Колендић, *Из старог Дубровника*, приредио Мирослав Пантић, Београд 1964, 3; Ирена Арсић, *Дубровачка гимназија*, Антоније Вучетић (1845–1931), историчар Дубровника, Ниш 2012, 27–37.

¹¹ Ivo Perić, *Dubrovačka periodika 1848–1918*, Dubrovnik 1980.

¹² Nikola Tolja, *Dubrovački Srbi katolici – istine i zablude*, Dubrovnik 2011, 379–381.

¹³ *Истио*, 364–376.

Међу племићима Срби католици су, тако, били Пуцићи, Бунићи, Кабужићи, Ђурђевићи, Градићи, Гучетићи, Гундулићи, Охмућевићи-Бизаро, Наталићи, Сарака и Соркочевићи.¹⁴ Што се тиче грађанске световне интелигенције, она је, према Толином мишљењу, због своје бројности, али и агилности, била основа овог покрета. Међу њима су најистакнутији: Лујо Војновић, Валтазар Богишић, Матија Бан, Перо Будмани, Марко Цар, Лујо Адамовић, Марко Мурат, Иво Џаја, Бранко Џаја, Петар Колендић, Милан Решетар, Стјепо Кобасица, Јосип Берса, Хенрик Барић, Антун Фабрис, Влахо Матијевић, Стјепо Кнежевић, Луко Зоре, Антун Вучетић, Стјепан Кастрепели, Мирко Кастрепели, Матеј Шарић, Влахо Шарић, Иво Rubricius, Нико Лепеш, Балдо Подић, Вид Вулетић Вукасовић, Вице Адамовић, Кристо Доминковић, Мато Грацић, Мише Вакети, Антун Пуљези, Јеро Пуљези, Стјепо Луцијановић, Мато Зглав, Вицко Трипковић, Јозо Катић, Стјепан Царевић, Рудолф Сарделић, Антун Зипфел, Домо Демоло, Јозо Флори, Франо Бибица (старији), Франо Бибица (млађи), Цвијето Јоб, Ђилдо Јоб, Ђирил Јоб, Бенвенуто Јоб, Антун Вишић, Паскоје Јоб, Антон Јакшић, Петар Рељић, Михо Папи, Иво Папи, Мато Мариновић, Божо Банац, Перо Банац, Мишо Колин, Антоније Стражичић, Балдо Косић, Нико Свилокос, Божо Цвјетковић, Сабо Јелић, Антун Пасарић, Франо Кулишић, Божо Хопа, Антун Бенуси, као „и десетине других“.¹⁵

Што се тиче Срба католика међу католичким свештенством, ту Тоља, уз добро познате дум Ивана Стојановића, Петра Франасовића, Андра Мурата, Људевита Вуличевећа, наводи и Србе католике међу дубровачким фрањевцима у таквом броју и са таквим утицајем да је то изазивало и одређене сукобе у самим црквеним круговима.¹⁶ Као свештенике око којих је било двоумљења да ли припадају Србима католицима, Тоља наводи: Антуна Казалија, Мата Водопића, Ђура Пулића, Стјепа Скурлу, Ловра Кукуљицу, Ника Ђивановића, Ивана Фабриса, са напоменом да је чак и он, у ранијим својим текстовима, ове личности наводио као Србе.

Издвајајући се на овај начин, Срби католици, али и православни Срби који су у то доба већ обезбедили посебан положај у граду својим све бољим материјалним стањем и отвореношћу за сарадњу, организовали су се у национална удружења. Тако је у последње три деценије XIX и првим деценијама новог века, у Дубровнику активно деловало више српских удружења. Сем Дубровачке штионице, већ од 1874. године у граду је активно Српско пјевачко друштво „Слога“, најпре само мушко, а затим и мешовито. Учествовало

је у бројним свечаностима, гостујући и ван Дубровника, а најзначајнији годишњи догађај била је организација прославе Светог Саве, иначе заштитника друштва. „Дубровачко радничко друштво“ се одликовало бројним и разноврсним активностима: од организовања излета и забава, до уприличења тематских вечери са угледним говорницима. Такође је било активно удружење Српкиња Дубровкиња, које је водила Теодора (Тоне) Бошковић, угледна православка, и дуго после смрти свога мужа Божо Бошковића, градитеља Благовештанског саборног храма, као и његовог брата Ника. Бошковићи су и иначе били прва православна породица у Граду, не само као председници Туторства Српске православне црквене општине и установитељи Женске закладне школе, која је и носила име свога задужбинара, Божо Бошковића, него и као значајне личности у политичком и привредном животу града. Нико и Божо Бошковић су били чести добротвори у разноликим подухватима у Дубровнику, па и гимназијске закладе „Гундулић“, коју је основао професор Антун Вучетић.

Поред тога, организујући се и у политичком смислу, Срби католици су заснивали своје листове, који се сматрају значајним у линији развоја српске идеје у Дубровнику. Деведесетих година века су то била два листа, „Гуштерица“ (1882–1883) и „Глас Дубровачки“ (1885–1886), које је уређивао угледни властелин, правник, политички активиста и писац полемичких чланака али и литерарних дела, поетских и драмских, на италијанском и на српском језику, Никша Гради (1825–1894). Угледни чланови Српске странке Мато Шарић, Антун Вршић, Антун Пуљези, Влахо Матијевић и Никша Гради потписали су уговор поводом оснивања „Гласа Дубровачког“ у којем износе своје политичке ставове а који су били и програмски циљеви новог листа.¹⁷ Овим они саопштавају да се као Срби никада неће претопити у Хрвате, као и да се супротстављају сваком уједињењу са Хрватском.

Кулминација сукоба на националној основи догодила се, готово симболички, приликом обележавања 300-годишњице рођења највећег дубровачког песника, Цива Гундулића, 1893. године. Дотада су већ обе стране својим гласилима, око којих су се окупљали, „Црвеном Хрватском“ и „Дубровником“, биле спремне за таква догађања,

¹⁴ *Истио*, 364–366.

¹⁵ *Истио*, 366–368.

¹⁶ *Истио*, 369–370.

¹⁷ Коста Милутиновић, *О покретима Срба католика у Далмацији, Дубровнику и Боки Кошторској 1848–1914*, Зборник о Србима у Хрватској 1 (1989), 57–58.

због бројних разлика у питањима припадности старог града, као и наслеђивања његове славне традиције. Тродневној прослави су присуствовале бројне угледне званице са ширих српских простора и представници установа, праћени хоровима и уметничким друштвима.¹⁸

Око новоосноване „Српске дубровачке штампарије Антун Пасарић“ окупила се српска дубровачка политичка и културна интелигенција, оснивајући лист „Дубровник“ (1892–1914), док се Франо Супило, оснивајући „Црвену Хрватску“, морао обратити за подршку круговима у Хрватској да би остварио свој наум.

Српску дубровачку штампарију основала је група виђенијих Дубровчана, чланова Српске странке, међу којима су били: Влахо Матијевић, Матеј Шарић, Матија Грацић, Стијепо Кнежевић, Антун Пуљеви, Димитрије Бубало, Ђилдо Јоб, Кристо Доминковић и Лазар Вукасовић. Сем листа „Дубровник“, штампарија је била издавач и календара „Дубровник“ (1897–1903) и часописа „Срђ“ (1902–1908), а имала је и своју књижевну продукцију у Српској дубровачкој библиотеци.

Око Српске дубровачке штампарије и њених вишеструких делатности био је окупљен тада најзначајнији круг Срба католика, као и бројних сарадника из Србије. Ова активност је посебно добила на значају након што је за уредника листа „Дубровник“ ангажован слависта, културни и политички радник Антун Фабрис (1864–1904), уважаван и због свог истакнуто рационалног али и толерантног става приликом представљања, оцењивања и предлагања решења за врло напете српско-хрватске односе у самом Дубровнику. Такође је ангажовано пратио и коментарисао многа тада актуелна збивања која су се тичала српских националних и културних интереса.

Поред тога, Фабрис је у последњим годинама XIX и првим годинама новог века био добар домаћин многим српским интелектуалцима, научницима и писцима у и одржавао је кореспонденцију са више десетина њих, углавном везану за њихово учешће у периодици коју је уређивао. Везе српских књижевника, историчара и публициста са Дубровником значајно су се појачале током последњих година XIX и почетком XX века. Они од тог времена постају чести гости града, изучавајући прошлост старе републике, укључујући се у културни живот савременог Дубровника, успостављајући познанства и пријатељства.

Сем врло агилног Фабриса, у Дубровнику тога доба активно је деловао дум Иван Стојановић (1829–1900), каноник-декан Столне цркве у Дубровнику, историчар, филозоф, писац, преводилац – оригинална личност Дубровника

XIX века.¹⁹ Аутор двеју кључних књига за разумевање тога доба,²⁰ у периоду после смрти браће Пуцића, током последње две деценије века, дум Иван је преузео место централне личности у културном, а затим и друштвеном животу Дубровника, јасно се изразивши као предводник интелектуалног слоја Срба католика. Око личности дум Ивана Стојановића окупљала се српска дубровачка омладина, а његово дело и значајна годишњица послужили су и за промоцију Српске дубровачке академске омладине. Наиме, обележавајући Стојановићев јубилеј 1900. године, Српска дубровачка академска омладина штампала је *Дубровачку књижевност*, оригинално али врло индикативно дело које указује на стање и уопште развој српске мисли у дубровачкој традицији. Међутим, дум Иван Стојановић је умро не дочекавши прославу свог јубилеја, као што је Фабрис, заједно са Антуном Пасарићем и песником Урошем Тројановићем, 1902. године постао трагични јунак „дубровачке афере“,²¹ којим се бечка власт обрачунала са својим противницима.

Почетком века, за Дубровник је био важан часопис за књижевност и науку, „Срђ“, који је основао Фабрис, а уређивао га најпре Луко Зоре, па затим Антун Вучетић. „Срђ“, као „књижевно гласило свих Срба на Приморју“, основан је ради афирмације културне компоненте покрета Срба католика, традиционално се настављајући на ранија књижевна периодична дубровачка издања. У том смислу за „Срђ“ се може рећи да је свим својим прилозима непретенциозно али свеобухватно исказивао доминацију српске културне, књижевне и научне мисли у Дубровнику свога доба.

У првој деценији новог века у граду је, такође, основана Матица српска. Оснивање ове институције омогућио је својим завештањем Константин Вучковић,²² који је тај важан задатак поверио Српској православној црквеној

¹⁸ Јеремија Митровић, *Сукоб Срба и Хрватља приликом откривања сџоменика Гундулићу 1893. у Дубровнику*, Зборник о Србима у Хрватској 2 (1991), 195–224; Исти, *Српство Дубровника*, Београд, Српска књижевна задруга, 1992, 189–210.

¹⁹ Татјана Ракић, *Живот и дело Дум Ивана Стојановића*, Нови Сад 2010.

²⁰ Ivan Stojanović, *Dubrovačka književnost*, Dubrovnik, Srpska dubrovačka štamparija A. Pasarića, 1900; Ivan Hristijan Engel – Ivan Stojanović, *Povjest Dubrovačke Republike*, Dubrovnik, Srpska dubrovačka štamparija A. Pasarića, 1903.

²¹ Владимир М. Вукмировић, *Први српски новинарски конгрес у Београду и случај Анђуна Фабриса, уредника „Дубровника“*, Књижевне новине XV, 204 (1963), 7.

²² Велики српски просвјетни доброшвор Констјантин Вучковић, *Његов живот и рад (1828–1893)*. Издање Матице српске у Дубровнику, Дубровник 1909.

заједници у Дубровнику. Тако су и прву управу Матице српске дубровачке сачињавали угледни православци: Никола Бабић, Сава Барбић, Јово Берберовић, Јово Бердовић, Саво Вулећић, Јово Герун, Михаил Милишић, Милан Тројановић, као и Стијепо Кнежевић, секретар Матице. По угледу на Матицу српску у Новом Саду, дубровачко друштво имало је за циљ ширење просвете и наставе, издавање и дистрибуцију књига, листова и часописа, формирање библиотеке, стипендирање талентованих ученика. Матица је у своје три едиције (Редовна издања, Мала библиотека Матице српске и Изванредна хонорисања) у периоду 1910–1914. године штампала дела Марка Цара, Франа Кулишића, Ива Ђипика, Ива Војновића, Данила Петрановића, Вида Вулећића Вукасовића, епископа Никодима Милаша. Матицу је водио Стијепо Кнежевић, а затим је за секретара постављен Франо Кулишић (1885–1915),²³ један од истакнутих млађих интелектуалаца из редова Срба католика.

Време с краја прве деценије XX века јесте време релативног мира у националном смислу у Дубровнику. Балкански ратови и значајни успеси српске војске у ослобођењу јужних крајева ујединили су Дубровчане у општој подршци борцима на ратишту, као и у отпору који се и јавно исказивао против бечких власти. Врло често је то било везано и за чланове соколског друштва „Душан Силни“. Замисао о оснивању Дубровачког соколског друштва „Душан Силни“ исказана је на скупу Српске дубровачке академске омладине од стране тадашњег уредника листа „Дубровник“, Криста Доминковића, 1907. године, да би, по одобрењу правила и знамења друштва, следеће године била одржана и конститутивна скупштина, у којој је за председника изабран Мато Грацић, а као чланови управе Јово Перовић, Антоније Бенуси, Петар Рељић, Јово Милић, Луко Бона, Милан Тројановић, Ђилдо Јоб, Михо Бранђолица. „Душан Силни“ је успоставио свој рад, заснивајући, сем мушке, и женску гимнастичку екипу, организујући јавне наступе али и предавања и друштвена окупљања са целокупним програмима који су подразумевали и извођење позоришних комада, музичких прилога, рецитала. Такође, „Душан Силни“ је одржавао бројне везе у виду гостовања и заједничких наступа широм наших, али и европских крајева.

Велики светски рат, међутим, прекинуо је све успостављене културне и друштвене токове. На мети актуелних власти били су посебно Срби католици. Група од шездесетак виђенијих Дубровчана, Срба католика, интернирана је већ у јулу 1914. године у Шибеник. Међу њима су

били и: Луко Бунјић, Иво де Гресоњо, Иво Војновић, Стијепо Кнежевић, Кристо Доминковић, Ђорђе Вулећић, Ђилдо и Игњат Јоб, Анте Анић, Кристо Лапталло, Франо Кулишић, Димитрије Бубало, Ђорђе Драшковић, Ђуро Марић, Марин Папи, Божо Хопа, као и градоначелник, Мелко Чингрија, вођа Српске партије у Дубровнику, Антун Пуљези, и православни парох Сава Барбић. Из Шибеника су, затим, Дубровчани углавном били интернирани даље по простору некадашње Аустрије, док је против многих покренут и судски поступак. Појединци су остајали у затвору, или у Шибенику или су премештани у друге центре. Најмањи број је ослобођен, а тек понеко је због болести враћен у Дубровник. У самом самом граду је, пак, забрањиван рад, претежно српских друштава.

Нову државу, Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, у Дубровнику је штампа одушевљено дочекала, о чему сликовито сведочи уводник новог листа „Народ“, чији је аутор Јовица Перовић (1873–1942), дубровачки публициста и ангажовани интелектуалац, један од ретких интелектуалаца из редова православних Дубровчана.²⁴ „Србе, Хрвате и Словенце сматрамо једним народом и не правећи никакве разлике између њих, стојимо на становишту да је сваки од тих равноправан и слободан, називао се којим именом хоће... Боримо се против свих елемената који би поткопавали темеље пријестолола славне нам династије Карађорђевића... Централизам сматрамо толи корисним и спасоносним по државни устрој и зато ћемо и за њ уложити своје силе“²⁵

Међутим, остварење сна угледних Дубровчана, претежно интелектуалаца, Срба католика, угрожено је, па и трајно нарушено афером која је, према тадашњим али и данашњим схватањима,

²³ Франо Кулишић је у Бечу докторирао филозофију, али, због истакнутог националног става, није могао да постане професор у знаменитој Дубровачкој гимназији. У Цавтату је започео рад на уређењу приватне библиотеке Валтазара Богишића, чиме се и бавио до 1912. године, да би затим добио место професора у гимназији на Цетињу. Почетком наредне године, у Дубровнику прихвата посао секретара Матице српске. Франо Кулишић је писао студије из историје књижевности, есеје, приказе и песме. Своје радове је штампао и у посебним публикацијама, а у рукопису је остао његов дневник из интернације. Умро је у интернацији, у Волсфегу у Аустрији.

²⁴ Јово Л. Перовић, почевши да пише још као гимназијалац, аутор је бројних написа како из историје Дубровника, тако и савременог живота града, које су штампане у дубровачкој периодици током прве половине XX века. Радио је као архивист у Дубровачком архиву, где је саставио каталог за једну од серија докумената. Годинама је писао, на основу Црквеног архива СПЦ у Дубровнику, *Историју српско-православне црквене ојштинске Дубровачке*, која је остала у рукопису.

²⁵ *Naša prva riječ*, „Narod“ 1, 1919.

имала за циљ да угрози углед и деградира утицај у новој држави највиђенијих Срба католика. У питању је „Милијунашка афера“ заснована на неоснованим оптужбама да су најугледнији Дубровчани, међу њима искључиво Срби католици, који су у време распада Хазбуршке монархије били чланови дубровачког Народног вијећа, про-неверили износ од неколико милиона круна, који су чинили војна опрема, алат, новац и драгоцености. Мада је двадесет девет угледних Срба, међу којима су били маркиз Луко Буних, Божо Хопе, Ђилдо Јоб, после интервенције двојице угледних Дубровчана, Антуна Пуљезија и проте Саве Барбића, који су помоћ директно тражили од престолонаследника Александра, ослобођени оптужби, штета је неповратно учињена.

И поред тога, у новој држави Дубровник је, на основу традиције, настојао да задобије посебно место, нарочито у области културе и науке. Тако је 1923. године основано Дубровачко учено друштво „Свети Влахо“, на традицијама старих дубровачких академија, али и као пандан постојећим националним, Југославенској академији знаности и умјетности и Српској краљевској академији. Друштво је водио Антун Вучетић, уз помоћ агилног секретара Јовице Перовића, док су чланови били угледни дубровачки научници, књижевници, уметници, како они који су, после школовања, рад наставили у Дубровнику, тако и они који су у Београду и Загребу, као и европским градовима, наставили каријере. Циљ друштва је био сасвим јасан и састојао се у настојању да се „големо благо разног рукописног градива“ које „лежи још и непроучено и необрађено у дубровачком архиву“, а има и „код приватника још доста рукописног материјала“, као и код фрањеваца и доминиканаца у Дубровнику и у страним архивима и библиотекама,²⁶ сачува од пропасти и преда на углед и аманет потомству. Све то са коначним циљем да се сачини једна историја, достојна славне прошлости Дубровника. Друштво је током наредних година организовало низ предавања, обележавајући и значајне годишњице у српској култури, да би, после опсежних припрема, 1929. године издало и врло амбициозан научни часопис под називом „Гласник“. У „Гласнику“ су објављене студије Милана Решетара, Луја Војновића, Ђуре Керблера, Јорја Тадића, Ферда Шишића, Антуна Вучетић, Ника Штука, Ника Ђивановића, Вида Вулетића Вукасовића, Лине Богдан Бијелић, Луја Адамовића. О раду друштва „Св. Влахо“ извештај је поднео Јовица Перовић. Са објављивањем ове публикације, рад Друштва „Св. Влахо“ се полако али неумитно угасио.

Мада је рад Друштва био прекинут, научници и публицисти настављали су свој рад на изучавању прошлости старог Дубровника, а дубровачке архивске изворе користили су за изучавање историје целог Балкана. Деценијама су се у Дубровнику, посебно у читаоницама Државног архива, сретали филолози и историчари и из Београда и из Загреба, као и сами Дубровчани. Њихов рад је резултирао бројним студијама и монографијама. У то време, у Државном архиву, тада названом Краљевски архив, радили су, између осталих и Драгољуб Павловић, Петар Скок, Јосип Бадулић, Александар Видаковић, Михајло Динић, Јован Радоњић, Грегор Чремошник, као и Дубровчани Вид Вулетић Вукасовић, Јозо Решетар, Нико Ђивановић, Анте Лиєпопили, Јорјо Тадић, Антун Вучетић, Јовица Перовић.

Уз тај научни круг, врло добро је функционисао и круг око историчара уметности Косте Страјнића (1887–1977), који је пола века устројавао не само ликовну и урбанистичку, него и културну, посебно театарску сцену Дубровника. Наиме, једно од првих настојања новоформиране краљевине било је оснивање Надлештва за уметност и споменике, 1919. године, које је водио као главни и тада једини конзерватор Марко Мурат (1864–1944). У обимном послу чувеном сликару, на препоруку Ивана Мештровића, од 1928. године помаже Коста Страјнић, ликовни теоретичар, критичар, естетичар и уметник. Око Страјнића, који је у Дубровник стигао после боравка у Прагу и у Паризу, са већ оформљеним публицистичким и критичарским делом, окупљао се круг најутицајнијих тадашњих уметника из Загреба, Београда, Сарајева, Сплита, Љубљане. Међу њима су били и Милан Коњевић, Стојан Аралица, Петар Лубарда, Петар Добровић, Никола Добровић, Томислав Кризман, Иво Режак, Игњат Јоб итд.²⁷ На тај начин, стари град постаје својеврсно средиште не само научно-истраживачког рада на изучавању наше историје и културе, него и активан живи уметнички центар.

Увек будни интелектуални дух, међутим, уочавао је неповољне токове савремене политике, која је град Дубровник настојала да сведе не само на провинцијални, него и да га устроји у оквире који му ни историјски ни културно нису били својствени. Остарели сликар, угледни

²⁶ *Predgovor*, „Гласник“ Дубровачког ученог друштва „Св. Влахо“, I, Dubrovnik 1929, III.

²⁷ Ivan Viden, *Bibliografska studija o Kosti Strajniću*, Kosta Strajnić: „Dubrovnik bez maske“ i polemika s Vinkom Brajevićem o čuvanju dalmatinske arhitekture, Zagreb 2007, 48–49.

Србин католик Марко Мурат бурно је и доследно у својим писмима српском политичару Лазару Марковићу покушавао да укаже на неповољна решења у смислу нове поделе Краљевине на бановине, у којима је Дубровник припао Бановини Хрватској, а која су сасвим супротна његовој традицији. Том приликом он, схвативши да су неумољиви неповољни токови политике, моли да се бар „нико не сме гонити, ни запостављати ни вређати зато што држи да је Југословен (словинац) или Србин“, и закључује: „Како је жалосно да морам данас – после Ослобођења и Уједињења – ово писати: тражити милост за Гундулиће, Бошковиће, Пуциће, Ђорђевиће, Будмане, Богишиће, Решетаре, Војновиће...“²⁸

Средином тридесетих година новог века, дошло је, у складу са настојањима Српског културног клуба, до обнове и активирања рада српских друштава у Дубровнику. Најпре се то односило на Матицу српску дубровачку, која је свој рад обновила 1936. године под руководством Светозара Барбића. Током 1938. године одржано је у оквиру ове институције предавање водећег српског историчара Владимира Ђоровића, о Карађорђевићима везама са Дубровником, док је 1. маја, полагањем цвећа, пригодним говорима и споменицом обележена 30-годишњица смрти Валтазара Богишића, а 8. децембра обележена 300-годишњица смрти Цива Гундулића, о којем је предавање одржао Сафет Бурина. У оквиру рада Матице организована су и предавања о Вуку Карацићу и Ручеру Бошковићу. Матица српска дубровачка је пренела и посмртне остатака Франа Кулишића, секретара Матице, из Аустралије, а том приликом беседио је Хенрик Барић.

Пред сам рат, фебруара 1940. године, Матица српска честита Марку Мурату и Милану Решетару избор за редовне чланове Српске краљевске академије, на шта филолог одговара: „Најтоплије захваљујем „Матици Српској“ мојега незаборавнога роднога Дубровника, што се је сјетила мене врло старога Дубровчанина, [...] али се веселим, вјерујте ми, ради нашега Дубровника више него ли ради себе, а особито ми је мило што је та иста почаст дата г. Марку Мурату – још једном Дубровчанину из броја старих бораца Срба католика...“²⁹

У просторијама Српског културног клуба у Београду 27. фебруара 1938. године одржан је састанак српских културних друштава и установа из Југославије. „Матицу Српску“ из Дубровника заступао је Владимир Ђоровић. На састанку је основан Савез српских културних друштава. Сем Матице српске, у то доба активирају свој рад и друга дубровачка културна и национална друштва, међу којима су „Јадранска стража“ (председник Душан Башић), „Дубровачка грађанска музика“ (председник Луко маркиз Бона), Српско дубровачко певачко друштво „Слога“ (председник Ђуро Орлић), „Кнегиња Зорка“ (председник Даница Радовић), „Нова Југославија“ (председник Нико Папа), „Дубровачко радничко друштво“ (председник Иво Шуберт), Соколско друштво (председник Нико Шутић).

Међутим, блиски предратни, па затим и ратни догађаји, зауставили су ове позитивне токове. У новој држави, Дубровник је временом задобијао положај нескладан у односу на своју традицију, сврставајући се тако из позиције српске Атине у провинцијални југословенски град.

²⁸ Марко Мурат Лазару Марковићу, Дубровник. 10. јун 1939. године: Софија Божић, *Српство Марка Мураша*, Летопис Српског културног друштва „Просвјета“, 4 (1999), 310.

²⁹ *Zahvala Gospara dr. Milana Rešetara*, Dubrovnik, XXVII, 10 (1940), 4.